

ДАЯАРШИЛ –ИНТЕРНЭТ – ОРЧУУЛГА

Б. Батчимэг³³, У.Лхагвасүрэн³⁴

Abstract: *The Cold War that divided the world into mutually opposing two poles ended in the early 1990s, creating favorable conditions to international relations. This transformation led to intensification of relations among world nations. Broadening of cooperation impacted on globalization. The need for barrier free, speedy relations triggered information technology advancement. The internet which initially was created to simply connect computers in order to share information, became the key mediator of global communication. The launch of the internet has opened a new horizon which is not restricted by time and space. The growing flow of information tremendously increased the demand for translation. From this point of view, translation can be defined as an integral part of globalization which has been made possible with the internet. With this paper we aimed to define interconnectedness, reciprocal impacts and future trend of these three phenomena.*

Key words: *globalization, translation, information, network, technological advancement and progress*

Оршил

Дэлхийн олон улс орны эрдэмтэд, судлаачид даяаршлыг судалж өөр өөрийн өнцгөөс янз бүрээр тайлбарласан байдаг. Товчоор хэлэхэд, даяаршил бол улс орнууд нийгмийн түгээмэл салбарт үйл ажиллагаагаа ойртуулан, нягтруулах үйл явц ажээ. Барселоны их сургуулийн профессор Эсперанка Биелса, Английн Уорвикийн их сургуулийн профессор Сюзан Баснет нар ‘Translation in global news’ (Дэлхий мэдээний орчуулга) хэмээх хамтын бүтээлдээ “даяаршлын үндсэн хоёр шинж нь орон зайн саадгүй, мэдлэг мэдээллийн төвлөрсөн байдал бөгөөд үүний үр дүнд хүмүүс болон бараа бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний шилжилт хөдөлгөөн эрчимжиж, улмаар улс орон хоорондын харилцаа идэвхэждэг” тухай дурджээ (Bielsa&Bassnett, 2009:18).

МУБИС-ийн Нийгмийн ухааны тэнхимийн ахлах багш, доктор Ж.Жаргал “Даяаршлын үеийн Монголын нийгэм ба хөгжлийн асуудалд” номдоо “орчин үеийн даяаршлын үйл явц хорьдугаар зууны эхэн үеэс эхэлж, дэлхийн хоёрдугаар дайны дараа улам эрчимжсэн. Эгнээндээ бараг бүх улсыг нэгтгэсэн НҮБ болон олон улсын бусад байгууллагуудын үүрэг оролцоо нэмэгдэж, дэлхий нийтийн асуудалд улс орнуудын шийдвэр, үйл ажиллагаа улам бүр хамаатай болсон” тухай дурджээ (Ж.Жаргал, 2016:25).

Даяаршил хүчээ авахад мэдээллийн технологийн үсрэнгүй хөгжил яахын аргагүй нөлөөлсөн билээ. Агуу их мэдээллийн сан болсон интернэт амьдралд нэвтэрснээр хүмүүсийн өдөр тутмын харилцааны хэлбэр өөрчлөгдөж байна. Интернэтийн ачаар бид хормын дотор дэлхийн хаана ч хэнтэй ч холбогдох, харилцах, товчлуур дээр нэг дараад л хэрэгтэй мэдээллээ хүлээн авах, түгээх боломжтой болсон юм.

³³ МУИС, ШУС, ХУС-ын ГХТөв, ахлах багш

³⁴ МУИС, ШУС, ХУС-ын ГХТөв, ахлах багш

Даяаршсан дэлхийд олон улсын харилцаа, улс төр, нийгэм эдийн засаг, соёл урлаг, шинжлэх ухаан, техник технологи болон бусад олон салбарын харилцааны ‘лингва франка’ нь англи хэл болсон (Н.Бэгз, Д.Наран, Ж.Долгормаа, 2005:33). Англи хэлийг “даяаршлын хэл” гэж нэрлэж болохоор болжээ. Өнөөдөр дэлхийд 1 тэрбум 212 сая хүн англиар ярьдаг, олон улсын байгууллагуудын 85 хувь нь уг хэлийг албан ёсны хэлээ болгосон, шинжлэх ухааны бүтээл, хэвлэлийн 90 хувь нь англи хэлээр нийтлэгдэж байна. Дэлхийн өнцөг булан бүрийг бараг бүхэлд нь холбож буй интернэтийн орчинд харилцахад хамгийн хялбар, энгийн учраас англи хэлийг өргөнөөр ашигладаг гэдэг. Испанийн Овиедогийн их сургуулийн дэд профессор Фернандез Косталез Альберто “Даяаршил ба орчуулга” судалгааны өгүүлэлдээ “англи хэл интернэтийн хэл болоод байгаагийн учир нь Америкийн технологийн компаниудын нөлөө” гээд В.Г.Хэйворд, К.Тонг нарын судалгаагаар хэрэглэгчдийн ихэнх нь интернэтээс өөрийн эх хэлээр мэдээлэл авахыг хүсдэг гэсэн дүн гарсныг дурдах нь зүйтэй. Үүнээс үзэхэд, англи хэлнээс тус тусын эх хэлнээ орчуулах хичнээн их материал интернэтэд байгаа нь тодорхой” гэж тэмдэглэжээ (Alberto Fernandez, 2011:3). Дээр дурдсан жишээнээс харахад л англиас бусад хэлээр харилцагч улс орон, хүмүүс, байгууллагад даяаршсан дэлхийтэй хөл нийлүүлэн алхахад нь орчуулга ямар их чухал үүрэгтэй болох нь тодорхой харагдаж байна.

Цаашдаа орчуулгын салбарын өнөөгийн байдал, тулгарч байгаа асуудлыг даяаршил, техник технологийн, хөгжил дэвшилтэй холбож судлах ажлыг өргөжүүлэх нь уг салбарын хөгжлийн цаашдын чиг хандлагыг тодорхойлоход хувь нэмэр болох биз ээ.

Технологийн дэвшил ба даяаршлын харилцан хамаарал

Олон улсын валютын сан 2018 онд дэлхийн эдийн засгийн хэтийн төлөвийг тодорхойлох зорилгоор нэгэн судалгаа явуулжээ. Судалгаагаар “улс орнуудын хооронд технологи дамжихад даяаршил онцгой чухал нөлөө үзүүлж байна” гэсэн дүгнэлтэд хүрсэн байна (blogs.imf.org.2018).

Өнөөдөр даяаршил, интернэтийн нөлөө хүрээгүй салбар бараг үгүй болжээ. Ажил хэргийн ертөнцөд даяаршил, интернэт эрс өөрчлөлт авч ирсэн. Дэлхийн бөмбөрцгийн хоёр талд байгаа хүмүүс хажуу дэргэд байгаа мэт харилцах болов. Интернэтээр худалдаа арилжаа хийх боломжтой болсноор буурай ядуу орны жижиг аж ахуйн нэгж ч, өндөр хөгжилтэй орны хүчирхэг корпораци ч бүгд нэг дэвжээнд гарч ирэв. Интернэт, техник, технологийн дэвшлийн ачаар цаасны ажил багасаж, тээвэрлэлтийн зардал буурч, олон улсын худалдаа эрчимжив. И-мэйл буюу цахим шуудан ажил хэргийн харилцаанд чухал байр суурь эзэлдэг болов.

Мэдээллийн техник технологийн хөгжил дэвшлийн ачаар амьдралын хэв маяг эрс өөрчлөгдсөн. Өнөө цагт бид интернэтийг ном, сонин, сэтгүүл, нийтлэл унших, гэр бүл, найз нөхөд, хамт олон, бизнесийн хамтрагчдаа мэдлэг мэдээллээ дамжуулах, янз бүрийн асуудлаар ярилцах, санал солилцох, маргаан мэтгэлцээн өрнүүлэх, хурал, уулзалт, зөвлөгөөн, семинар зохион байгуулах, хамрагдах, чөлөөт цагаа үр бүтээлтэй өнгөрөөх аргуудад суралцах, сургах, бараа бүтээгдэхүүн борлуулах, худалдан авах, зар сурталчилгаа байршуулах, төлбөр тооцоо хийх, мөнгө шилжүүлэх зэргээр өргөн хүрээнд ашиглан цаг хугацаа, хөрөнгө хүчээ хэмнэж, ажлаа хурдан шуурхай хийж гүйцэтгэж байна. Технологийн компаниуд хэрэглэгчдийнхээ харилцааг идэвхжүүлэхэд анхаарч Фэйсбук, Твиттер, Инстаграм зэрэг нийгмийн сүлжээг нэвтрүүлсэн нь цахим ертөнц мэдээллийн урсгалыг эрчимжүүлэв.

Цахим ертөнцөд ололт амжилтын зэрэгцээ саад бэрхшээлүүд ч их байна. Улс орон, байгууллага, хувь хүний мэдээллийн аюулгүй байдалд эрсдэл учруулан, нууц мэдээлэл, ажил, алба, бизнесийн үнэтэй чухал мэдээлэлд нь хууль бусаар нэвтрэх, хулгайлах, өөрчлөх, устгах, бусдад дамлан зарах зэрэг ноцтой гэмт үйлдлүүд гарах боллоо. Сүүлийн үед хүчирхийлэл, садар самуун байдалд уриалан дуудсан агуулгатай зураг, дүрс бичлэг тараах, хэн нэгний нэр хүндийг унагаах, гутаан доромжлох зорилгоор зураг, бичлэг, хуурамч мэдээ мэдээлэл нийтлэх, бусдыг залилан мэхлэх гэх мэт гэмт үйлдэлдээ цахим сүлжээг ашиглах нь нэмэгджээ.

Энэ нь нэг талаас хууль сахиулах байгууллагын хараа хяналт сул, нөгөө талаас хувь хүний ухамсар, ёс суртахуун сул дорой байгаатай шууд холбоотой юм. Интернетэд улсын хил хязгаар гэж байхгүй учир мэдээ мэдээллийн аюулгүй байдлын асуудал болоод ёс зүйн хэм хэмжээ нь нэг байгууллага, нэг бүс нутаг, нэг улсын асуудал биш, дэлхий нийтэд тулгамдаад буй асуудал болон хувираад байна.

Орчуулгын салбарын хөгжилд даяаршил, технологийн хөгжлийн нөлөө

Дээр өгүүлсэнчлэн даяаршил бол орон зай, цаг хугацааны саадгүй харилцаа юм. Ийм харилцааг бий болгоход интернэт чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Харилцаа холбоо сайжирч мэдлэг мэдээллийн урсгал эрчимжинэ. Мэдээллийн солилцоог амжилттай явуулахад орчуулга “гол зуучлагч”-ийн үүрэг гүйцэтгэдэг. Ирландын их сургуулийн эрдэмтэн Майкл Кронин “Даяаршил ба орчуулга” бүтээлдээ ‘орчуулга бол даяаршлын салшгүй хэсэг’ гэж тодорхойлсон байна. (Michael Cronin, 2003:42)

Мэдлэг мэдээллийн урсгал, солилцоо даяаршил, интернэтийн ачаар эрчимжсэн учир орчуулгын эрэлт маш их нэмэгдсэн. Ийм нөхцөлд орчуулгын салбарт ямар өөрчлөлт гарч байгаа тухай эрдэм шинжилгээ, судалгааны хэд хэдэн өгүүлэл, эрдэмтдийн бүтээлийг судалж харьцуулаад дараах дүгнэлтэд хүрлээ.

Хэдэн жилийн өмнө олон гадаад хэл мэддэг, олон салбарын орчуулга хийдэг мэргэжилтэн хамгийн шилдэгт тооцогдож байсан бол өнөө цагт нөхцөл байдал өөрчлөгдөж салбараар дагнан мэргэших нь орчуулгыг мэргэжлийн түвшинд найдвартай, чанартай гүйцэтгэх баталгаа болж байна.

Өсөн нэмэгдэж буй эрэлт хэрэгцээг хангах, орчуулагчийн ажлын ачааллыг хөнгөвчлөх, хурдан шуурхай ажиллахад дэмжлэг болгон машины орчуулга, орчуулгын програм хангамжийг ашигладаг боллоо. Цаашдаа орчуулгын салбарт хиймэл оюун ухаан идэвхтэй нэвтэрч, машины орчуулга, орчуулгын программ хангамж улам боловсронгуй болох байх.

Өнөө үед бараг бүх ажил үйлчилгээг “зэрэгцээ ачаалах, түгээх, илгээх, хүргэх, нийлүүлэх” гэх зарчмаар явуулах болсон нь орчуулгын салбарын хөгжлийн чиг хандлагад нөлөөлж байна. Үүний улмаас бичгийн болон аман орчуулгын зааг ялгаа ч бараг үгүй болж байна, орчуулах, хянан тохиолдуулах, бичих, ярих, техник технологи ашиглах, хэрэглэгчийнхээ үндэс угсаа, хэл соёлын онцлогт тохируулан хүргэх мэдээллийнхээ агуулга, хэмжээг тохируулах гэх мэт хэд хэдэн ажлыг нэгэн зэрэг гүйцэтгэж байгаа учир “орчуулагч” гэж нэрлэх боломжгүй, шинэ төрлийн мэргэжил бий болж байгаа тухай Минако О’Хаган, Дэвид Ашворт 2002 онд хэвлэгдсэн “Цахим ертөнц дэх орчуулгаар дамжсан харилцаа” номондоо дурьдсаныг Английн Уорвикийн их сургуулийн профессор Сюзан Баснет “Орчуулга” номондоо иш татсан байдаг (Susan Bassnett, 2014:125).

Энэ өнцгөөс харвал улам бүр хурдтай өөрчлөгдөж байгаа даяаршсан ертөнц, зах зээлийн шинэ нөхцөлд дасан зохицохын тулд орчуулагч шинэчлэл, хөгжил дэвшлээс хоцрохгүй, мэдлэг мэргэжлээ дээшлүүлж байх шаардлагатай болж байна. Испанийн Овиедогийн их сургуулийн дэд профессор Альберто Фернандес Косталес “Даяаршлын эрин үед орчуулгын салбарт тулгарч буй сорилт бэрхшээлүүд” эрдэм шинжилгээний өгүүлэлдээ “цахим хэрэглэгчид мэдлэг мэдээллээ хурдан шуурхай солилцох хэрэгцээ нэмэгдэхийн хэрээр орчуулгын эрэлт улам бүр өссөн”. Улмаар орчуулахуйн шинэ үзэгдэл болох “сонирхогчийн тайлбар орчуулга (fansubbing), “гүйлгэж уншаад гол утгыг тоймлон орчуулах” (scanlations or romhacking) арга дэлгэрсэн” тухай жишээгээр тайлбарласан байна. “Сонирхогч орчуулах материалынхаа ерөнхий агуулгыг ойлгох, ойлгуулахад анхаардаг, орчуулсан агуулга мэдээллээ бусад хэрэглэгчидтэй шууд солилцдог учраас түүнийг хянах, алдааг засаж шүүх боломжгүй, тийм шаардлага ч байхгүй. Гүүгл, Фэйсбүк зэрэг томоохон компаниуд цахим сайтууд болон зарим программынхаа агуулгын орчуулгад сонирхогч орчуулагч нарыг оролцуулдаг. Үүний зэрэгцээ машин, автомат орчуулгын программ нэвтрүүлснээр хэрэглэгчид хүссэн мэдээллээ орчуулж ерөнхий утгыг нь ойлгох боломж олгодог.

Ерөнхийд нь авч үзэхэд цахим орчинд материалын ерөнхий агуулга утгыг тоймлон орчуулах арга зонхилж байна” гэжээ (Alberto Fernandez, 2011:4).

“Раутлэж” хэвлэлийн компаниас 2021 онд хэвлүүлээд байгаа Барселоны Их Сургуулийн Нийгмийн ухааны Тэнхимийн дэд профессор Эсперанта Биелса, Лондоны Роухамптоны Их Сургуулийн ахлах багш Дионисиос Капсакис нар хамтран эмхэтгэсэн “The Routledge Handbook of Translation and Globalization” хэмээх бүтээлд орчуулга даяаршлыг бий болгож байгааг, нөгөө талаас даяаршил нь орчуулгын салбарыг яаж өөрчилж байгааг онолын талаас өргөн хүрээнд авч үзсэн байна. Мөн Шинэ Зеландын Окландын Их Сургуулийн Хэл шинжлэл, Соёл Судлалын Сургуулийн доктор Минако О’Хаган эмхэтгэж, хянан тохиолдуулсан ‘The Routledge Handbook of Translation and Technology’ номонд технологийн болон орчуулгын салбарын сүүлийн үеийн хөгжил дэвшил, шинжлэх ухааны бусад салбарын хөгжилд хэрхэн нөлөөлж байгаа талаар эрдэмтэд судлаачид тус тусын судалгааны чиглэлийн хүрээнд тайлбарлажээ. Ийнхүү эрдэм шинжилгээ, судалгааны олон бүтээлийг харьцуулан судалж өнөөгийн бодит байдалтай уялдуулан дүгнэхэд орчуулга, даяаршил, технологи нь харилцан бие биенийгээ хөгжүүлдэг, нэг нь нөгөөгүйгээр орших боломжгүй салбарууд болжээ.

Орчуулах чадвар эзэмшүүлэх хэрэгцээ, шаардлага

Даяаршил, ардчилал Монгол оронд олон өөрчлөлт авч ирсэн юм. Эдийн засаг, бизнесийн хөгжил хүрээгээ тэлэхэд нь тээг болж байсан үзэл суртлын саад арилж, Монгол Улс дэлхийн бусад улс орнуудтай олон салбарт харилцаа, хамтын ажиллагаагаа өргөжүүлэн хөгжүүлж эхэлснээр түгээмэл гадаад хэл, ялангуяа англи хэлний хэрэглээ өсөн нэмэгдэж байна.

Монгол Улс боловсролын салбартаа өөрчлөлт хийж, бүх шатны сургуульд англи хэл заах болсон билээ. Орчуулагч, хэлмэрчийн мэргэжлийн сургуулиас бусдад нь ярианы чадвар эзэмшүүлэхэд анхаардаг. Хэлний мэргэжлийн бус сургуулиудад заах англи хэлний багц цаг хангалтгүй, хоёроос гурван улиралд сургалтын агуулга, монгол хүний сэтгэлгээний ялгаатай байдал, эзэмшиж буй мэргэжлийн онцлогт тэр бүр тохироогүй сурах бичгээр англи хэлний сургалтаа явуулдаг гэхэд хилсдэхгүй. Жишээ нь: МУИС-ийн англи хэлний сургалтад Америк, Англи, Канад зэрэг англи хэлээр ярьдаг оронд их, дээд сургуульд суралцах оюутанд зориулсан сурах бичиг ашигладаг.

Их, дээд сургуульд суралцах хугацаандаа оюутан англи болон бусад гадаад хэлээр бичигдсэн ном, сурах бичиг, цахим эх сурвалж ашиглах хэрэгцээ шаардлагатай өдөр бүр шахам тулгарна. Орчуулах чадвар эзэмшээгүй, гадаад хэлний мэдлэг дулимаг бол тэд голдуу орчуулгын товчоонд хандана. Эсхүл “Google translate” ашигладаг. Энд хөндсөн асуудалд шууд нотолгоо болж чадахгүй ч бодит байдлын жишээ болгож “Хил Хязгааргүй Боловсрол” Нийгэмлэгийн дэргэдэх орчуулгын товчоогоор үйлчлүүлсэн хэрэглэгчдийн талаарх судалгааны дүнгээс заримыг нь энд дурдъя. “Тус товчоо 2007 онд байгуулагдсан бөгөөд өнөөг хүртэл 14 жилийн хугацаанд нийтдээ 20000 гаруй хэрэглэгч тус товчоогоор үйлчлүүлсний 92 хувь нь оюутан байжээ. Орчуулах захиалгыг ангилахад ихэнх нь улс төр, эдийн засаг, нийгэм, техник, технологи, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэр, уул уурхай, аялал жуулчлал, спорт, анагаах ухааны чиглэлийн англи, орос хэлээр хэвлэгдсэн ном, сурах бичиг, гарын авлага, эрдэм шинжилгээ судалгааны бүтээл, гарын авлагаас авсан академик бичвэрүүд байжээ.” (“Хил Хязгааргүй Боловсрол” Нийгэмлэгийн дэргэдэх орчуулгын товчоо: 2007-2020 тайлан)

Их, дээд сургууль төгсөгчдийн заримынх нь хувьд ажил хөдөлмөр эрхлэхэд нь англи хэл өдөр тутам хэрэг болохгүй. Гэхдээ дийлэнхэд нь англи болон аль нэг түгээмэл гадаад хэлээр бичигдсэн бичиг баримт ашиглах, боловсруулах дүн шинжилгээ хийх, цахим сүлжээний орчинд ажиллах, мэдээ материал цуглуулах, хамтран ажилладаг гадаадын байгууллагатай харилцах хэрэгцээ бараг өдөр тутам гарч орчуулах чадвар зайлшгүй шаардагддаг. Үүнийг илүү тодруулахын тулд дараах жишээг авч үзье.

Их, дээд сургууль төгсөгчдийн англи хэлний мэдлэгийн түвшин, чадварын талаар ажил олгогчдын дунд 1990 оноос QS Global Employer судалгаа явуулж эхэлжээ. 2016 оны судалгаанд дэлхийн 38 орны 20 салбарын 5,373 ажил олгогч оролцсон байна. Судалгааны дүнгээс үзэхэд, “ажилтнуудын англиар уншиж, ойлгох чадвар өндөр байх ёстой гэж нийт оролцогчдын 43 хувь нь, харин 35 хувь нь ярих чадвар сайн байх хэрэгтэй гэжээ. Улс орноор авч үзвэл, Европ тивийн Бельги, Франц, Герман, Португал, Орос, Украин зэрэг оронд ажилтнууддаа англиар уншиж ойлгох өндөр чадвартай байх шаардлага тавьдаг. Харин Итали, Испани, Швейцарьт англи хэлний ярианы өндөр чадвартай байх нь чухалд тооцогддог ажээ. Азийн орнуудаас Гонконг, Япон, Өмнөд Солонгост ажилтнууд нь англи хэлээр уншиж ойлгох чадварыг чухалчилдаг бол харин Хятадад англиар ярих чадвартай байхыг шаарддаг” (QS Global Employer Survey Full Report, 2016: 5-12) гэсэн дүн гарчээ.

Манай улсын хувьд ч олон улсын ийм төрлийн судалгаанд оролцох, эсхүл, дотооддоо үүнтэй адил дорвитой судалгаа зохион байгуулж гадаад хэл, ялангуяа англи хэлний сургалтын чанар, эрэлт хэрэгцээгээ тодорхойлох нь зүйтэй. Даяаршсан дэлхийд улс түмнүүдийн харилцаа, хамтын ажиллагаа эрчимжиж, техник, технологийн дэвшлийн ачаар нийгмийн бүх салбарын мэдлэг мэдээллийг дамжуулах, солилцох боломж бүрдсэн энэ цаг үед бүх шатны гадаад хэлний сургалтын хөтөлбөрөө шинэчлэх, үүнтэй уялдуулан ном, сурах бичиг боловсруулах хэрэгтэй байна.

Дүгнэлт

Өнөө цагт ажил хэргийн ертөнцөд чөлөөтэй харилцах, мэдлэг мэдээлэл солилцох, дамжуулах, хөгжиж дэвжих, цаг үетэйгээ хөл нийлүүлэн алхъя гэвэл гадаад хэлээр ярих, бичих, мөн тухайн гадаад хэл, эх хэлний хооронд орчуулах тодорхой түвшний дадал чадвар эзэмшсэн байх хэрэгтэй болоод байна. Хүн бүр орчуулагч болох албагүй ч орчуулгын анхан шатны мэдлэг эзэмших зайлшгүй шаардлагатай. Салбар тус бүрийн орчуулагч бэлдэх дагнасан сургалтын хөтөлбөртэй болох нь зүйтэй. Энэ өгүүлэлд дурдагдаагүй ч яригдаж байгаа сэдэвт хамаатай нэг асуудал бол эх хэл, соёлын дархлаа, аюулгүй байдал юм. Хэрвээ их, дээд сургууль төгсөгчид орчуулах чадвар эзэмшихвэл гадаад хэлнээс монгол хэлнээ алдаагүй зөв орчуулж, тэр хэрээр эх хэл, соёлынхоо дархлааг хадгалж, хамгаална гэсэн үг. Дэлхийн улс орнуудтай чөлөөтэй харилцах аваас гадаад харилцаа өргөжнө. Гадаад харилцаа өргөжин тэлснээр улс эх орон маань цэцэглэн хөгжинө гэсэн үг юм.

Ном зүй

Монгол хэлээр

1. Гүрбазар Р. (1996), Орчуулгын онол дадлагын асуудал. УБ.
2. Цэвэл Я. (1966), Монгол хэлний товч тайлбар толь. УБ.
3. Жаргал Ж.(2016), Даяаршлын үеийн Монголын нийгэм ба соёлын хөгжлийн асуудал. УБ
4. Бэгз Н. Наран Д. Долгормаа Ж. (2005) Гадаад хэлний сургалтын өнөөгийн байдал, цаашдын зорилт– “Төрөөс баримтлах хэлний бодлогын асуудлууд” эрдэм шинжилгээний бага хурал. х.33
5. Хил Хязгааргүй Боловсрол Нийгэмлэгийн дэргэдэх орчуулгын товчоо: 2007-2020 тайлан

Гадаад хэлээр

1. Bielsa E. Bassnett S. (2009), Translation in global news
2. Venuti L. (2012), The Translation Studies Reader
3. Munday J. (2008), The Routledge Companion to translation studies. London, New York
4. Cronin M. (2003), Globalization and translation. London, New York
5. Bassnett S. (2014), Translation. London, New York
6. Fernandez C. (2011), Translation 2.0: facing the challenges of the global era
7. Bielsa E. Kapsaskis D. (2021), The Routledge Handbook of Translation and Globalization, London, New York
8. Minako O'Hagan (2020), The Routledge Handbook of Translation and Technology, London, New York
9. Cambridge English (2016) English at Work:global analysis of language skills in the workplace

Цахим эх сурвалж

1. Merriam-Webster.com Dictionary, Merriam-Webster, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/diplomatic>. Accessed 20 March. 2020.)
2. blogs.imf.org.2018